

ਸ਼ਬਦ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ

ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ, ਲਾਹੌਰ ਵਿਖੇ ਪਿਤਾ ਹਰਿਦਾਸ ਤੇ ਮਾਤਾ ਦਇਆ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ।

ਆਪ ਨਿਮਰਤਾ ਦੀ ਮੂਰਤ, ਵਿਦਿਆ, ਕਲਾ, ਕਵਿਤਾ, ਸੰਗੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਦਇਆ, ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਉਦਾਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸਪੁਰ ਚੱਕ ਵਸਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਸਿਫਤੀ ਦਾ ਘਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ

ਅਮੀਰ ਵਿਰਸੇ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਦਰਜ 31 ਰਾਗਾਂ ਵਿਚੋਂ 30 ਰਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਣੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪਦਿਆਂ, ਅਸ਼ਟਪਦੀਆਂ, ਛੰਦਾਂ, ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਹਿਰੇ, ਵਣਜਾਰਾ, ਕਰਹਲੇ, ਘੋੜੀਆਂ, ਸੋਹਿਲੇ ਅਤੇ ਅਠਵਾਰਾ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਉਸ ਵਿਚਲਾ ਸਰੋਦੀ ਅੰਸ਼ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦਾ ਆਕਾਰ ਛੋਟਾ ਹੈ ਪਰ ਤੁੱਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੰਮਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ, ਗੁਰਬਾਣੀ, ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਅਪਾਰ ਸ਼ਰਧਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਗੁਰਮੁਖ ਅਤੇ ਮਨਮੁਖ ਦੇ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੰਮ ਦੀ ਅਰੰਭਤਾ ਸਮੇਂ ਆਪ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰੇ -

‘ਕੀਤਾ ਲੋੜੀਐ ਕੰਮੁ ਸੁ ਹਰਿ ਪਹਿ ਆਖੀਐ।’

ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਕਾਰਜ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਸਪਸ਼ਟ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਣ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਬ ਉੱਚ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਮਨ ਦੀ ਚਤੁਰਾਈ ਤੇ ਧਨ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਨਿੰਦਿਆ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਸਮਝਦੇ ਹਨ।

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ : ਸਾਰੀਆਂ
ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ
ਪੂਰਾ ਕਰਨ
ਵਾਲਾ ਸਭ ਸੁੱਖ
ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹਰੀ
ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ
ਵੱਸ ਵਿੱਚ
ਕਾਮਧੇਨੁ ਹੈ।
(ਕਾਮਧੇਨੁ-
ਸਵਰਗ ਦੀ
ਉਹ ਗਊ ਹੈ ਜੋ
ਸਭ ਮੁਰਾਦਾਂ
ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ
ਹੈ।)

ਮੇਰੇ ਜੀਅੜੇ : ਮੇਰੇ ਮਨ
ਧਿਆਈਐ : ਯਾਦ ਕਰੀਏ
ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ : ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ
ਹਰਿ : ਹਰੀ ਜੋ
ਮਾਇਆ ਤੋਂ
ਰਹਿਤ ਹੈ।

ਜਹ : ਜਿੱਥੇ ਹਰੀ ਦਾ
ਸਿਮਰਨ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਉਥੋਂ ਝਗੜਾ,
ਬਿਪਤਾ ਨੱਠ
ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਾਧਿ : ਭੁਲੇਵਾਂ, ਛਲ
ਗਤੁ : ਹਾਲਤ
ਮਤਿ : ਸਮਝ
ਭਵਜਲੁ : ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ
ਸਮੁੰਦਰ

ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ ਸਰਬ ਸੁਖ ਦਾਤਾ

ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ ਸਰਬ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਹਰਿ ਜਾ ਕੈ ਵਸਿ ਹੈ ਕਾਮਧੇਨਾ॥
ਸੋ ਐਸਾ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਮੇਰੇ ਜੀਅੜੇ ਤਾ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ ਮੇਰੇ ਮਨਾ॥੧॥
ਜਪਿ ਮਨ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸਤਿ ਨਾਮੁ॥
ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਮੁਖ ਊਜਲ ਹੋਈ ਹੈ ਨਿਤ ਧਿਆਈਐ ਹਰਿ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨਾ॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਹ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨੁ ਭਇਆ ਤਹ ਉਪਾਧਿ ਗਤੁ ਕੀਨੀ ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਜਪਨਾ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਗੁਰਿ ਇਹ ਮਤਿ ਦੀਨੀ ਜਪਿ ਹਰਿ ਭਵਜਲੁ ਤਰਨਾ॥੨॥੬॥੧੨॥

ਟਿੱਪਣੀ

ਉਪਰੋਕਤ ਪਾਠ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਸਮਝਾਈ ਹੈ। ਆਪ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਹੇ ਮੇਰੀਏ ਜਿੰਦੇ ! ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸਾਰੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ/ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਕਾਮਧੇਨ (ਮਿਥ ਅਨੁਸਾਰ ਸਵਰਗ ਦੀ ਉਹ ਗਊ ਜੋ ਸਭ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ) ਹੈ, ਅਜਿਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਮਨ ! ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਹਾਸਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਤੂੰ ਸਦਾ-ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਕਰ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਹੀ ਤੇਰੀ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਇੱਜ਼ਤ ਹੋਵੇਗੀ।

ਹੇ ਭਾਈ ! ਜਿਹੜੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਗਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸ ਅੰਦਰੋਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਉਪਾਧੀਆਂ ਤੇ ਝਗੜੇ-ਝਮੇਲੇ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਵੱਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਭਾਈ ! ਦਾਸ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਰੂਪੀ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

(i) ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਕਾਮਧੇਨ ਕਿਸ ਦੇ ਵੱਸ ਵਿੱਚ ਹੈ ?

- (ii) ਕੋਈ ਵੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ?
- (iii) ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੋ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ ਸਰਬ ਸੁਖ ਦਾਤਾ ਹਰਿ ਜਾ ਕੈ ਵਸਿ ਹੈ ਕਾਮਧੇਨਾ॥
ਸੋ ਐਸਾ ਹਰਿ ਧਿਆਈਐ ਮੇਰੇ ਜੀਅਤੇ ਤਾ ਸਰਬ ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ ਮੇਰੇ ਮਨਾ॥੧॥

- ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾਕਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਲਿਖੋ।
- ‘ਇਛਾ ਪੂਰਕੁ’ ਅਤੇ ‘ਕਾਮਧੇਨਾ’ ਦੇ ਅਰਥ ਲਿਖੋ।
- ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਸ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਜਪਿ ਮਨ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸਤਿ ਨਾਮੁ॥
ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਮੁਖ ਉਜਲ ਹੋਈ ਹੈ ਨਿਤ ਧਿਆਈਐ ਹਰਿ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰੰਜਨਾ॥ ਰਹਾਉ॥
ਜਹ ਹਰਿ ਸਿਮਰਨੁ ਭਇਆ ਤਹ ਉਪਾਧਿ ਗਤੁ ਕੀਨੀ ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਜਪਨਾ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਗੁਰਿ ਇਹ ਮਤਿ ਦੀਨੀ ਜਪਿ ਹਰਿ ਭਵਜਲੁ ਤਰਨਾ॥੨॥੬॥੧੨॥

ਜੇ ਗੁਰੁ ਝਿੜਕੇ ਤ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ

ਜੇ ਗੁਰੁ ਝਿੜਕੇ ਤ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ ਜੇ ਬਖਸੇ ਤ ਗੁਰ ਵਡਿਆਈ॥੨੫॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੋਲਹਿ ਸੋ ਥਾਇ ਪਾਏ ਮਨਮੁਖਿ ਕਿਛੁ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ॥੨੬॥
ਪਾਲਾ ਕਕਰੁ ਵਰਫ ਵਰਸੈ ਗੁਰਸਿਖੁ ਗੁਰ ਦੇਖਣ ਜਾਈ॥੨੭॥
ਸਭੁ ਦਿਨਸੁ ਰੈਣਿ ਦੇਖਉ ਗੁਰੁ ਅਪੁਨਾ ਵਿਚਿ ਅਖੀ ਗੁਰ ਪੈਰ ਧਰਾਈ॥੨੮॥
ਅਨੇਕ ਉਪਾਵ ਕਰੀ ਗੁਰ ਕਾਰਣਿ ਗੁਰ ਭਾਵੈ ਸੋ ਥਾਇ ਪਾਈ॥੨੯॥
ਰੈਣਿ ਦਿਨਸੁ ਗੁਰ ਚਰਣ ਅਰਾਧੀ ਦਇਆ ਕਰਹੁ ਮੇਰੇ ਸਾਈ॥੩੦॥
ਨਾਨਕ ਕਾ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ॥੩੧॥
ਨਾਨਕ ਕਾ ਪ੍ਰਭੁ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਹੈ ਜਤ ਕਤ ਤਤ ਗੋਸਾਈ॥੩੨॥੧॥

ਟਿੱਪਣੀ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਭੁੱਲ ਕਾਰਨ ਝਿੜਕ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਉਹ ਝਿੜਕ ਮੈਨੂੰ ਪਿਆਰੀ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰੂ ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹੀ ਵਡਿਆਈ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਬਖਸ਼ੇ	: ਮਿਹਰ ਕਰੇ
ਗੁਰਮੁਖਿ	: ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ
ਥਾਇ ਪਾਏ	: ਪਰਵਾਨ ਕਰਨਾ
ਮਨਮੁਖਿ	: ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲੇ
ਪਾਲਾ ਕੁਕਰੁ	: ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਢ
ਵਰਫ	: ਬਰਫ
ਦਿਨਸੁ ਰੈਣ	: ਦਿਨ ਰਾਤ
ਧਰਾਈ	: ਵਸਾਈ ਰੱਖਣਾ
ਅਨੇਕ	: ਕਈ
ਉਪਾਵ	: ਜਤਨ
ਸਾਈ	: ਰੱਬ
ਜੀਉ ਪਿੰਡ	: ਸਰੀਰ
ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ	: ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

ਮਨੁੱਖ ਜਿਹੜੇ ਬਚਨ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਗੁਰੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਵਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਤੁਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਬੋਲਿਆ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਭਾਵੇਂ ਪਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ ਕੱਕਰ ਪਵੇ, ਬਰਫ਼ ਪਵੇ ਫਿਰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਵੀ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਵਸਾਈ ਰੱਖਦਾ ਹਾਂ। ਜੇ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹੀ ਜਤਨ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹੇ ਮੇਰੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਮੇਰੇ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ ਕਰ, ਮੈਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਰਹਾਂ। ਨਾਨਕ ਦੀ ਜਿੰਦ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਮੈਂ ਤ੍ਰਿਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਭਾਵ ਰੱਜ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਕੋਈ ਭੁੱਖ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾਨਕ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- (i) ਕਵੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਝਿੜਕਣਾ ਕਿਵੇਂ ਮਿੱਠਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ?
- (ii) ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (iii) ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਕਿੰਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ?
- (iv) 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਤੇ 'ਮਨਮੁਖਿ' ਵਿੱਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?
- (v) ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ 'ਜੀਉ ਪਿੰਡ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਭਾਵ ਹੈ ?

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਜੇ ਗੁਰੂ ਝਿੜਕੇ ਤ ਮੀਠਾ ਲਾਗੈ ਜੇ ਬਖਸੇ ਤ ਗੁਰ ਵਡਿਆਈ॥੨੫॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਬੋਲਹਿ ਸੇ ਥਾਇ ਪਾਏ ਮਨਮੁਖਿ ਕਿਛੁ ਥਾਇ ਨ ਪਾਈ॥੨੬॥

- (i) ਉਪਰੋਕਤ ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (ii) ਗੁਰਮੁਖਿ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਝਿੜਕਣਾ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਗਦਾ ਹੈ ?
- (iii) ਗੁਰੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕੀ ਹੈ ?
- (iv) 'ਗੁਰਮੁਖਿ' ਅਤੇ 'ਮਨਮੁਖਿ' ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਨਾਨਕ ਕਾ ਜੀਉ ਪਿੰਡੁ ਗੁਰੂ ਹੈ ਗੁਰ ਮਿਲਿ ਤ੍ਰਿਪਤਿ ਅਘਾਈ॥੩੧॥
ਨਾਨਕ ਕਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਹੈ ਜਤ ਕਤ ਤਤ ਗੋਸਾਈ॥੩੨॥੧॥

ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ

ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ॥
ਜਿਨ ਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ,
ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਜਿਸੁ ਧਨ ਕਾ ਤੁਮ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਉ, ਸੋ ਧਨੁ ਕਿਸਹਿ ਨ ਆਪ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਛੋਡਿ ਜਾਇ ਬਿਖਿਆ ਰਸੁ, ਤਉ ਲਾਗੈ ਪਛੁਤਾਪ॥੧॥
ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ, ਤਿਨ ਕੇ ਜਾਪਹੁ ਜਾਪ॥
ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਤ ਨਾਨਕ ਜਨ ਤੁਮ ਕਉ
ਜਉ ਸੁਨਹੁ ਤਉ ਜਾਇ ਸੰਤਾਪ॥੨॥੧॥੨॥

ਟਿੱਪਣੀ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਚਾਰਿਆ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਗੱਦੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪੁੱਤਰ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਧਨ ਲਈ ਲੜ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਜਿਸ ਧਨ ਦਾ ਤੂੰ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈਂ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ। ਧਨ ਦੇ ਮੋਹ ਕਾਰਨ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਪਛੁਤਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਮਾਨਸਕ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਭਿਆਸ

1. ਦੱਸੋ ਖਾਂ ਭਲਾ :

- ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਰਾਹੀਂ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ?
- ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਵਲੋਂ ਝਗੜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ?
- ਧਨ ਦੇ ਮੋਹ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜੀਵ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ?
- ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਚ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ 'ਗਰਬੁ' ਸ਼ਬਦ ਕਿਸ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਹੈ?
- ਉਪਰੋਕਤ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਭਾਵ ਲਿਖੋ।

2. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਗਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਲਿਖੋ :

ਜਿਸੁ ਧਨ ਕਾ ਤੁਮ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਉ, ਸੋ ਧਨੁ ਕਿਸਹਿ ਨ ਆਪ॥
ਖਿਨ ਮਹਿ ਛੋਡਿ ਜਾਇ ਬਿਖਿਆ ਰਸੁ, ਤਉ ਲਾਗੈ ਪਛੁਤਾਪ॥੧॥
ਜੋ ਤੁਮਰੇ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤੇ ਸੁਆਮੀ ਹਰਿ, ਤਿਨ ਕੇ ਜਾਪਹੁ ਜਾਪ॥
ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਤ ਨਾਨਕ ਜਨ ਤੁਮ ਕਉ
ਜਉ ਸੁਨਹੁ ਤਉ ਜਾਇ ਸੰਤਾਪ॥੨॥੧॥੨॥

ਔਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ

ਝਗਰਤ	: ਲੜਦਾ ਹੈ / ਝਗੜਦਾ ਹੈ
ਸੰਗਿ	: ਨਾਲ
ਜਣੇ	: ਜੰਮਿਆ ਹੈ
ਬਡੀਰੇ	: ਵੱਡੇ ਕੀਤੇ
ਗਰਬੁ	: ਗੁਮਾਨ / ਹੰਕਾਰ
ਕਰਤ	: ਕਰਦਾ ਹੈ
ਧਨੁ	: ਦੌਲਤ / ਪੈਸਾ
ਕਿਸਹਿ	: ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਨਹੀਂ ਹੈ
ਖਿਨ ਮਹਿ	: ਪਲ ਛਿਣ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਬਿਖਿਆ ਰਸੁ	: ਵਿਸ਼ ਰੂਪੀ ਰਸ
ਪਛੁਤਾਪ	: ਪਛੁਤਾਵਾ
ਸੁਆਮੀ	: ਮਾਲਕ
ਤਿਨ ਕੇ	: ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ
ਸੰਤਾਪ	: ਅੰਦਰ ਦਾ ਸਾੜਾ ਜਾਂ ਦੁੱਖ

- (i) ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਦਾ ਨਾਂ ਲਿਖੋ।
- (ii) ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਧਨ ਉੱਤੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ?
- (iii) 'ਬਿਖਿਆ ਰਸ' ਅਤੇ 'ਪਛੁਤਾਪ' ਦਾ ਅਰਥ ਲਿਖੋ।
- (iv) ਕਵੀ ਨੇ ਦੁੱਖਾਂ ਕਲੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੀ ਉਪਾਅ ਦੱਸਿਆ ਹੈ ?

3. ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਵਿ-ਸਤਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗ ਸਹਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ :

ਕਾਹੇ ਪੂਤ ਝਗਰਤ ਹਉ ਸੰਗਿ ਬਾਪ॥
ਜਿਨ ਕੇ ਜਣੇ ਬਡੀਰੇ ਤੁਮ ਹਉ,
ਤਿਨ ਸਿਉ ਝਗਰਤ ਪਾਪ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਆਉ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਰੀਏ

ੳ. ਪਾਠ ਤੋਂ ਅੱਗੇ

- (i) ਕੀ ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪਿਤਾ-ਪੁੱਤਰ ਵਿੱਚ ਵੀ ਧਨ ਝਗੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਉਪਾਅ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ?
- (ii) ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾਦਾਇਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਚੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰੋ।
- (iii) ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੈ ? ਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ?
- (iv) ਕੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ? ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖੋ।
- (v) ਕੀ ਧਰਮ ਤੇ ਕਰਮ ਦੋਵੇਂ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ ? ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਰਾਏ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

ਅ. ਪਾਠ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਠੀਕ (✓) ਜਾਂ ਗਲਤ (✖) ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬਣਾਉ :

- (i) ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ☐
- (ii) ਗੁਰਮੁਖ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦੱਸੇ ਰਾਹ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ। ☐
- (iii) ਕਾਮਧੇਨੁ ਗਾਂ ਹਰ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ☐
- (iv) ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿੱਖ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ☐
- (v) ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਧਨ ਲਈ ਲੜਨ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ☐

ੲ. ਖਾਲੀ ਥਾਵਾਂ ਭਰੋ :

- (i) ਸਵਰਗ ਦੀ ਗਾਂ ... ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- (ii) ... ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਚਲਦਾ ਹੈ।
- (iii) ... ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਹੀ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹਾਸਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- (iv) ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੀ ਜੀਵ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ... ਵਿੱਚ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।
- (v) ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ... ਲਈ ਝਗੜਣ ਲੱਗਾ।

ਗੁਰਗੱਦੀ ਕਾਮਧੇਨੁ

ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਗੁਰਮੁਖ

ਸ. ਜੋੜੋ ਬਣਾਉ :

ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ	ਹੰਕਾਰ
ਦਿਨਸੁ ਰੈਣ	ਲੋਕ-ਪਰਲੋਕ
ਗਰਬ	ਪਲ
ਖਿਨ	ਦਿਨ-ਰਾਤ

ਹ. ਸਮਾਨਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦ ਲਿਖੋ :

- (i) ਸੁਖ ...
- (ii) ਸਾਈਂ ...
- (iii) ਇੱਜ਼ਤ ...
- (iv) ਉਪਾਅ ...

ਕ. ਵਾਕ ਬਣਾਉ :

- (i) ਅਨੇਕ
- (ii) ਦਿਨ-ਰਾਤ
- (iii) ਹੰਕਾਰ
- (iv) ਸੁਆਮੀ

ਖ. ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਬਦ ਲਗਾ ਕੇ ਸਮਾਸ ਬਣਾਉ :

- (i) ... ਪਰਲੋਕ
- (ii) ... ਦੌਲਤ
- (iii) ... ਝਮੇਲੇ
- (iv) ... ਸਿਮਰਨ

